

UVODNIK

PROGRAM SLOVENSKO JAVNO MNENJE IN 50-LETNICA INSTITUCIONALIZACIJE EMPIRIČNEGA RAZISKOVANJA NA FDV

Ideja za to posebno številko je vzniknila v kontekstu aktivnosti ob počastitvi 80-letnice zaslužnega profesorja *Nika Toša*, ki je vodil *Center za raziskovanje javnega mnenja* (CJM) pri Fakulteti za družbene vede vse od nje gove ustanovitve leta 1966 do leta 2014. Ker pa prav letos (2016) mineva 50 let od ustanovitve CJM, posebno številko Teorije in prakse namenjamo tej obletnici. Ustanovitev CJM ni samo eden od dogodkov v razvoju sodobnega slovenskega družboslovja, ampak je to tudi začetek institucionalizacije empiričnega raziskovanja na FDV. Ustanovitev Centra pri Visoki šoli za politične vede (VŠPV), predhodnici FDV, je pomenila tudi vzpostavitev pogojev za povezovanje družboslovnega raziskovanja s študijskim procesom, kar je olajšalo preobrazbo VŠPV v fakulteto in njeno vključitev (takrat še kot FSPN) v ljubljansko univerzo. Z ustanovitvijo Centra so bili namreč ustvarjeni pogoji za znanstveno delovanje, značilno za univerzo, ki vključuje oboje, raziskovanje in poučevanje, o čemer je govoril že Max Weber v svojem predavanju o znanosti kot poklicu leta 1919. Zelo hitro so ustanovitvi Centra za raziskovanje javnega mnenja z ustanovitvijo raziskovalnega centra sledila druga raziskovalna področja (že leta 1967 Center za politološke raziskave), kar je potem vodilo v ustanovitev raziskovalnega inštituta, ki je po pridružitvi raziskovalcev z Inštituta sociologijo in filozofijo Univerze v Ljubljani leta 1992 potrdil svojo vlogo kot osrednje družboslovne raziskovalne ustanove v Sloveniji. Danes kot Inštitut za družbene vede FDV (formalno) povezuje 20 raziskovalnih centrov, raziskovalci pa delujejo v 13 nacionalnih raziskovalnih programih in številnih nacionalnih in mednarodnih raziskovalnih projektih.

Raziskovalci na CJM so pod vodstvom profesorja Nika Toša razvili in vse do danes uspešno izvajali raziskovalni program *Slovensko javno mnenje* (SJM), ki je bil od prve raziskave v letu 1968 zasnovan kot longitudinalna družboslovna anketna raziskava. V tem okviru so se od prve raziskave SJM v letu 1968 pa vse do danes zvrstile številne družboslovne teme, od katerih jih tukaj omenimo le nekaj: stališča (zaznave, ocene) o delovanju (državnih) institucij, organizacij, politikov; mnenja o posamičnih pomembnih (domaćih ali mednarodnih) dogodkih, procesih (ustavne spremembe, vojna na Bližnjem vzhodu idr.); (politično in socialno) vrednotne usmeritve; področje dela, družine, prostega časa, množičnih medijev; vprašanja identitet (nacionalna, socialna, evropska idr.), socialna distanca; socialna in politična udeležba; družbene neenakosti. V publikaciji se avtorji člankov lotevajo le

manjšega izseka iz številnih vsebin, ki so se pojavljale v družboslovnih anketah CJM. Svoje ugotovitve gradijo na podatkih iz različnih anketnih raziskav, ki so do sedaj potekale v okviru CJM: od temeljne nacionalne raziskave SJM do različnih mednarodnih anketnih raziskovalnih programov, v katere je vključena raziskovalna skupina CJM.¹

Publikacijo uvaja *intervju z zaslužnim profesorjem Nikom Tošem*, ki nam s pogledom najbolj poučenega »insajderja« razkriva nekatere podrobnosti iz razvoja empiričnega družboslovnega raziskovanja v Sloveniji in še posebej 50-letnega delovanja Centra za raziskovanje javnega mnenja, od njegove ustanovitve konec leta 1966 pa vse do danes. Sogovornik nam tako sistematično prikaže relevantne družbene okoliščine, ki so bile pomembne za razvoj slovenskega (empiričnega) družboslovja in konkretno za nastanek in delovanje CJM. Pri tem govori o vlogi politike, izpostavi vpetost v razvoj sociologije v nekdanji Jugoslaviji in v svetu ter poudari pomen povezav z družboslovci v Zahodni Evropi.

Brina Malnar in Milan Šinko v svojem prispevku analizirata možnosti *akademske in javnopolitične izrabe družboslovnih podatkov* na primeru Evropske družboslovne raziskave (European Social Survey, ESS), v katero je vključena tudi raziskovalna skupina CJM. Prikazu pomena (akademičnih) podatkov in raziskovalnih izsledkov pri oblikovanju politik sledi analiza, ki na podlagi bibliografskih podatkov razkriva vzorce izrabe podatkov ESS po državah, akademskih disciplinah in javnopolitičnih področjih. V nadaljevanju pa z vidika slovenskih analitikov prikažeta, v katerih politikah je največji potencial podatkov te raziskave. Z možnostjo uporabe podatkov družboslovnih anket v javnih politikah se ukvarjata tudi *Slavko Kurdija in Valerija Korošec*, ki analizirata možnosti (in omejitve) uporabe standardnega anketnega vprašanja o *zadovoljstvu z življenjem* kot pomembnem kazalniku kakovosti življenja in družbene razvitosti. Pri tem uporabljata meritve zadovoljstva v okviru standardnih raziskav SJM in posebej podrobno v okviru raziskave ESS, ki omogoča tako medčasovne kot medkulturne primerjave.

Maca Jogan in Živa Broder se ukvarjata s problematiko *zgodovinskega spomina* prebivalcev Slovenije, ki ga razumeta tudi kot pomembno sestavino kolektivne identitete. Njuna analiza temelji na modulu vprašanj SJM o preteklosti, kjer se konkretno usmerjata na stališča v povezavi z drugo svetovno vojno na Slovenskem. Z longitudinalnim pregledom standardnih kazalnikov odnosa do tega obdobja (okupacija, NOB, partizani, kolaboracija,

¹ Velja pa opozoriti, da je posebna številka nastajala skoraj dve leti – prve članke so avtorji poslali uredništvu že konec leta 2014 (Dragoš, Klanjšek in Flere, Malešič, Ule). Zato je mogoče, da podatki in komentarji pri teh člankih, še posebej če se ukvarjajo z odzivi javnosti na aktualne družbene razmere, niso več posem aktualni. To seveda ne pomeni, da članki niso družboslovno relevantni, saj še vedno govorijo o "univerzalni" družboslovni temi, o povezavi med družbenimi procesi na eni strani in odzivi ljudi na te procese, kakor se kažejo skozi podatke družboslovnih anket, na drugi strani.

domobranci) preverjata hipotezo o spremenljivosti zgodovinskega spomina. Pri tem posebej izpostavljata vplive slovenskega družbenega (političnega) konteksta, vendar pa ne zanemarjata širših zgodovinskih tendenc v evropskem (pa tudi globalnem) merilu. *Mirjana Ule* se ukvarja s spremembami (nacionalne in nasploh socialne) *identitete* prebivalcev in prebivalk Slovenije v dvajsetletnem obdobju po osamosvojitvi. Longitudinalni pogled pokaže, da odnos do slovenstva ni brezpogojen in da anketirani večinsko zavračajo pretežno emocionalne in nereflektirane predstave o slovenstvu in slovenski državi.

S problematiko in spremembami na področju *(ne)enakosti spolov* v Sloveniji, kakor se kažejo v anketnih raziskavah, ki so potekale v okviru CJM, se ukvarja *Milica Antić Gaber*. Predvsem jo ta problematika zanima z vidika položaja žensk v politiki, kjer se še vedno srečujemo s prevlado moških. V svoji analizi ugotavlja povezanost med odnosom do enakosti spolov, kakor so bila izmerjena v anketah, in dejanskim deležem žensk v politiki. Takšna ugotovitev kaže, da so podatki družboslovnih anket vendarle lahko primeren kazalnik ali celo napovedovalec dogajanja v družbi. O tem govorijo tudi ugotovitve naslednjega prispevka, v katerem se *Srečo Dragoš* ukvarja s problematiko povezave med (ne)delovanjem socialne države v Sloveniji ter intenzivnostjo in vrsto *solidarnostnih vezi*, kakor jih zaznavajo raziskave SJM. Pri tem na problematiko solidarnostnih vezi gleda predvsem z vidika njihove recipročnosti. Z analizo podatkov mednarodne raziskave ISSP (v kateri sodeluje s svojim programom tudi CJM) postavlja Slovenijo v mednarodni primerjalni kontekst in med drugim ugotavlja, da se odnos do solidarnosti (glede na recipročnost solidarnostnih vezi) povezuje z deležem družbenega bogastva namenjenega socialni zaščiti. S problematika delovanja (slovenske) države pa se ukvarja tudi *Janez Štebe*, ki v svojem prispevku razpravlja o dejavnikih, ki vplivajo na *zaupanje v pravosodje*. S primerjalno (večnivojsko) analizo podatkov Evropske družboslovne raziskave (ESS) pojasnjuje predvsem izstopajoč položaj odnosa do pravosodja med prebivalci Slovenije. Pri tem ugotavlja, da so pomembni tako notranji dejavniki (npr. »drža kritičnega državljana«) kot zunanji dejavniki (zaznava delovanja oz. samo delovanje pravosodnega sistema). S problematiko razmerja med politiko in pogledi javnosti se ukvarja tudi *Marjan Malešič*, ki v svojem prispevku obravnava odnos javnosti evropskih držav do varnostnih prizadevanj (varnostne politike) Evropske unije. S primerjavo držav na podlagi podatkov SJM in Evrobarometra pokaže na nekatere protislovne poglede javnosti – po eni strani gre za visoko podporo varnostnim prizadevanjem EU, po drugi strani pa za slabo obveščenost o varnostnih temah.

Rudi Klanjšek in Sergej Flere se ukvarjata s problematiko povezanosti med vrednotami (kulturo) in družbenim razvojem, in sicer s preverjanjem znane teze Maxa Webra o vlogi vrednot protestantske etike pri razvoju

kapitalizma. Tezo preverjata ob podatkih Svetovne raziskave vrednot (World Values Survey, WVS), v katero je vključena raziskovalna skupina CJM. Izsledki analiz kažejo, da so vrednote dela, ki naj bi bile značilne za protestantsko etiko, bolj razvidne v (post)tranzicijskih družbah kot pa v tradicionalno protestantskih družbah, kar sproža resne dvome o veljavnosti Webrove teze. S problemom povezav med razvojem in vrednotami pa se ukvarjata tudi *Mitja Hafner Fink in Samo Uhan*, tako da preverjata pomen različnih dejavnikov kakovosti življenja, ki jo postavljata v jedro razumevanja pojma družbenega razvoja. Na podlagi podatkov Evropske raziskave vrednot (European values study, EVS), ki jo za Slovenijo izvaja raziskovalna skupina CJM, preizkušata model, v katerem primerjata vplive različnih razsežnosti razvoja na kakovost življenja ter na koncu ilustrirata povezanost med ekonomsko rastjo in vrednotno dimenzijo razvoja na primeru Slovenije v obdobju od 1992 do 2011.

Tako na podlagi pogovora s profesorjem Tošem kot iz vsebine člankov v zborniku lahko nedvoumno pritrdimo tezi, da si težko zamislimo razvoj sodobnega družboslovja brez sistematičnega longitudinalnega in medkulturnega primerjalnega anketnega raziskovanja. Takšna družboslovna anketa namreč omogoči preverjanje (in razvijanje) teorij družbenih sprememb s pomočjo spremljanja sprememb v času ali s pomočjo raziskovanja razlik (in podobnosti) med državami, družbami in kulturami. Razmah sistematičnega primerjalnega družboslovnega anketnega raziskovanja, kakršnega poznamo danes, se zgodi v drugi polovici 20. stoletja; prve pomembne raziskave srečamo že ob koncu 50-ih in na začetku 60-ih let (npr. Almond in Verba s svojo »Civic Culture«), zares kontinuirano in sistematično pa se tovrstno raziskovanje začne v 80-ih letih, ko sta prvič izvedeni dve ključni mednarodni anketni raziskavi World Values Study (WVS) in International Social Survey Program (ISSP). Rečemo lahko, da so pri tem aktivno sodelovali (in še sodelujejo) tudi slovenski družboslovci, še posebej sociologi. Vsekakor imajo pri tem posebno mesto raziskovalci Centra za raziskovanje javnega mnenja FDV s projektom Slovensko javno mnenje, saj gre prav pri njem za oboje, tako za kontinuirano spremljanje stališč, ravnanj in vrednotenj prebivalcev Slovenije skozi čas kot tudi za umeščanje Slovenije v kontekst mednarodnih (medkulturnih) primerjav.

Mitja Hafner Fink
gostujoči urednik